

A második vatikáni zsinat összehívása már az első ülészak fényénél gondviselészerű elhatározásnak bizonyult. S ez annál nagyobb örömmel tölthet el bennünket, minél kevésbé leplezzük magunk előtt a tényt, hogy minden nagyszerűsége mellett drámai az a korszak, amelyhez hosszú története során a keresztény hit és a katolikus egyház napjainkban érkezett. Amit katolikus gondolkodók — papok és világiak — az utolsó évtizedben annyira hangoztattak: elengedhetetlenül szükségessé vált immár, hogy az egyház az új tapasztalásoknak és felismeréseknek megfelelő formában és kifejezésekkel vigye el a mai emberhez az evangéliumi üzenetet, és saját jelenlétének is megtalálja új módjait a nagykorúságra jutott modern társadalomban.

Azt természetesen eleve kizártuk, tekinthettük, hogy a zsinat egyszerűen tudomásul vegye és úgy hagyja a dolgokat, ahogyan mindezideig voltak. Egy ilyen hatalmas gyülekezet tárgyalásai semmiképp sem maradhattak következmények nélkül. Attól azonban nem kevesen tartottak, hogy a zsinat hajótörést szenved pasztorális síkon. Annak nyomán például, hogy a zsinati atyák olyan kérdéseknél rekednek meg és olyan nyelven fogalmaznak, amely nem közelebb hozza, hanem eltávolítja az embereket az egyháztól, mert idegennek és ósdinak tűnik fel előttük. Mi hívők ugyan szilárdan valljuk, hogy Isten ígérete az idők végzetéig biztosítja az egyház fennállását s így az esetleges kudarc sem lehetett volna számára halálos, ugyanakkor azonban tudjuk azt is, hogy ez az isteni ígéret sem jelenti azt, mintha az egyházat nem sujthatnák elhomályosodások és vereségek. Amit tehát a zsinattól várni és kívánni kellett, az volt s még inkább az lesz, hogy kielégítő és eligazító feleletet adjon a mai világ problémáira, szükségleteire és igényeire. Ne feledjük ugyanis, hogy még egy dogmatikus állásfoglalást vagy meghatározást sem szabad elvont elméleti műveletként, tisztán teológiai vizsgálódások leszűrt eredményeként mérlegelni. Ezeknek is csak akkor van igazában értékük, ha eleget tesznek annak a konkrét, gyakorlati kívánalomnak, hogy adott pil-

lanatban a szükséges irányítással lássák el a katolikus hívőket. Nekünk meggyőződésünk, hogy a Szentlélek segítségével megővja az egyházat a taneli tévedéstől, de nem foglalja magában a biztosítékot a pasztorális hatásosságra és időszerűsége. Utóbbiak nélkül pedig egy zsinat sem érheti el a célt, amelyet maga elé tűzött, nem teljesítheti történeti küldetését.

Az első ülészak után azonban, amelynek éppen a negatívumai bírtak nagy jelentőséggel, méltán lehet meg az az érzésünk, hogy szerencsésen túljutottunk a fenti aggodalmakon. S nem vitás, hogy ebben *XXIII. János* pápa személye és magatartása vitte a döntő szerepet. Az ő emberi egyénisége, amely úgy a szavakban, mint a cselekedetekben folyvást azokat a mozzanatokat helyezte előtérbe, amelyek egyesítenek, s nem azokat, amelyek szétválasztanak, általános rokonszenvet keltett irányában mind az egyházon belül, mind az egyházon kívül. Hatása alatt észrevehetően változott a légkör, amelyben a zsinat dolgozott. Akár hitelesek, akár nem azok a Rómában rebesgetett hírek, hogy a Szentatya diszkrét közbelépéseivel már a zsinat előtt ismételten leállította a Kongregációk által előkészített megrovásokat és elítéléseket, bizonyos, hogy a katolikus teológusok, írók és újságírók mindenütt bizakodóbbak és bátrabbak lettek, s ezzel párhuzamosan enyhült a más világnézetben levők bizalmatlansága és ellenszemsége is..

Ez az új légkör nyilvánult meg különös módon azokban a zsinati megnyilatkozásokban, amelyek tanúsították, hogy a katolikus egyház kész párbeszédbe bocsátkozni nem csupán a keresztény hit kérdéseiről a nem-katolikus keresztényekkel, de az egész emberiséget foglalkoztató problémákról, azokkal az összes más világnézetben levőkkel is, akik a jót és az egyeztetést akarják, mi több, nemcsak kész, de keresi is ezt a dialógust. Ami a nem-katolikus keresztényeket illeti, az egyház történetében talán ezen a zsinaton ismerték el kifejezetten először, hogy a hitbeli egység helyreállítása nem csupán külső probléma a katolikus egyház számára — miként előtte még a „visszatérés” követelése mutatta —, hanem belső probléma is,

amely felveti a megújódást a szokásokban, a tisztázást és a kiegészülést a tanban. Azok közül a problémák közül pedig, amelyek a mai emberiség legégetőbb gondjait képezik, a zsinat máris a leghatározottabban állást foglalt a világbéke megőrzése és megszilárdítása mellett, s nem kétséges, hogy sor fog kerülni a gyarmati uralom alól felszabadult és a fejlődésben elmaradt népek megsegítésének ügyére is.

*

Az első ülészak munkáját mérlegelve megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy a zsinat sikeresen megbirkózott azokkal az akadályokkal, amelyekre számítani lehetett, sőt kellett. Említhetjük itt mindenekelőtt a katolikusoknak azt a meglehetősen általános hibáját, hogy — miként *Mario Gozzini* emelte ki *Concilio aperto* című könyvében — fölöttebb hajlamok az „idillre”. Szívesen ringatják magukat abban a hiedelemben, hogy alapján minden jól és rendben folyik egyházunkban, s beérik azzal az olcsó vigasszal, hogy ami zavar, vagy baj mutatkozik, azt *Voltaire*, *Renan* vagy a kommunisták okozzák. Ezzel szemben a komoly lelkiismeretvizsgálatnak, amely egyben önkritika, nagyon is fel kell ismertetnie a saját elégtelenségeket és mulasztásokat is. S ez az egészséges folyamat indult meg a zsinaton és nyert kifejezést abban is, hogy a zsinati atyák nem voltak hajlandók az egyes javaslatokat és tervezeteket elfogadni csupán azért, mert akik benyújtották vagy szerkesztették, az egyházkormányzat csúcsán állanak.

Amikor a zsinat megnyílt, voltak olyan vélekedések, sőt komoly látszatok is, hogy azok a személyiségek, akik a Vatikánban dolgoznak, önmagukkal azonosítják az egyházat, miért is elvárják, hogy a Rómán kívüli püspökök csupán engedelmesskedjenek. Sokan tartottak is attól a kísértéstől, hogy a zsinati atyák passzív módon fogják fel a maguk méltóságát és szerepét: a Kúria mindenre gondol, nekik tehát csupán az a teendőjük, hogy jóváhagyják a szkémákat, amelyeket már a pápa is átnézett és elfogadott. Világos, hogy semmi sem lett volna veszélyesebb a zsinatra, semmi sem igazolta volna jobban azt a feltevést, hogy valójában nincs szabadság a ka-

tolikus egyházban. Szerencsére azonban nem ez történt. Amire a Szentatya törekedett s amit a zsinat előkészítésének módja is jelzett, azt már az első ülészak valóra váltotta: a vélemény-nyilvánítások teljes szabadságát és őszinteségét a tárgyalások során.

A nem-katolikus megfigyelők is többször meglegedésüket és örömlüket fejezték ki, amiért igazi vitáknak lehettek tanúi, amelyekből ők maguk is közvetlenül tájékozódhattak a katolikus egyházban működő szellemi irányzatok tartalma és erőviszonya felől. Mint köztudomású, lényegileg két csoportra oszlottak a zsinati atyák: progresszív és konzervatív szárnyra. Amiben különváltak és ütköztek egymással, az az alapvető kérdés volt, hogy szükséges-e és mennyiben szükséges az „aggiornamento”, a korszerűsítés az egyház magatartásában és a hitgazságok megfogalmazásában, illetve tanításában. Úgy is meghatározhatjuk ezt a korszerűsödést, mint az egyház emberi oldalának alkalmazkodását a történeti változásokhoz. Újítások szükségét, főleg a liturgia területén, a konzervatívok sem vonhatták kétségbe, annál kevésbé, mert a pápa kimondotta a „megújítást” tűzte feladatul a zsinat elé, állásfoglalásaikban azonban inkább a veszélyekre mutatnak rá, amelyek a reformokból eredhetnek, ellentétben a progresszívokkal, akik elsősorban a pozitív lehetőségeket emelték ki.

Senkit sem lephetett meg, hogy a konzervatív csoport fő erősségét a vatikáni Kuria jelentette, hiszen nem titok, hogy a központi kormányzat szerveiben magának a zsinatnak eszméje is inkább bizalmatlanságot, mint lelkesedést keltett. Maga XXIII. János pápa fedte fel ezt, amikor a velencei zarándokok előtt elnéző mosollyal tette szövé legfőbb munkatársainak hűvösségét. A Szentatya, mint ismeretes, 1959 január 25-én a Szent Pál bazilikában jelentette be, hogy új egyetemes zsinatot hív össze, s a mélyszégyes csendet, amely megatottságtól remegő szavait követte, mások is a kényelmetlenség és feszélyezettség jelének fogták fel. Hogy mi lehetett az oka ennek, sokfelé találgatták. Általában arra gondoltak, hogy egyszerűen semmivé foszlott az a meggyökerezett nézet, hogy az első vatikáni zsinat a pápai primátus és csatlakozha-

tatlanság dogmatikus meghatározásával lezárta a zsinatok korát az egyház történetében, s minthogy ez a nézet megdőlt, kérdésessé vált, legalább bizonyos mértékben, a római Kuriában összpontosított hatalom, amely ideiglenes következménye lett az egyáltalán nem ideiglenes dogmának. A zsinat meghirdetése hivatalosan is szabadjára engedte tehát a Rómán kívüli tájakról a központ felé irányuló dinamikus erőket. Érthető, hogy egyes bíborosok és kuriai prelátusok merev bürokratizmusa számára nem-kívánatos fordulatnak tűnt fel a zsinat.

Jellemző bizonyossága volt ennek a *Lombardi* könyve körül támadt vihar. A hírneves jezsuita javaslatai, amelyek a Kuria modernizálására vonatkoztak, nem voltak sem heretikusak, sem forradalmiak. Hasonló elgondolások már előtte is napvilágot láttak a katolikus sajtóban. Az a mód és az a hang tehát, ahogyan az *Osservatore Romano* kikelt ellene, világosan elárulta olyan személyiségek vagy körök sértődöttségét és harkészségét, akik vagy amelyek fenyegetve érezték magukat. Tény viszont, hogy a könyvet formálisan nem ítélték el s a szerzőt sem kényszerítették visszavonására. Egy tekintélyes katolikus fró, *Otto Roegele* meg is kockáztatta akkor azt a feltevést, hogy az éles cikk szerzője, *Raimondo Mazzini*, csakis azért ragadott tollat, hogy magát a pápát tájékoztassa „arról, ami valóban izgalmat okoz a Vatikánban: nem a kereszténység megoszlása, nem az elméleti és gyakorlati materializmus veszélye, nem a lelkek növekvő elvesztése, hanem az olyan tervek, amelyek a kuriai karriéreket érintik”.

A katolikus egyház bonyolult alakulat. Hitünk szerint isteni és emberi is, családokozhatatlan és esendő is. Abban tehát, amit imént előadtam, nincs semmi megbotránkoztató vagy botránkoznivaló. Kritikára azonban méltán okot adhatott. Ennek értelmében emelte fel már akkor *König* bíboros, bécsi érsek is szavát, amikor „erőkre és befolyásokra” figyelmeztetett, „amelyek a zsinat munkáját az ő kissé nagyon szűk emberi vágyaik szerint akarnák irányítani, s így megzavarhatják, sőt uralmuk alá vethetik a bizottságokat, maguknak sajátíthatják ki a munka szervezését és stílusát”. Azokról és befolyásokról, amelyekre a

bíboros célzott, feltételezték, hogy legszívesebben vennék, ha a zsinat, amennyire csak lehetséges, úgy hagyóná a dolgokat, ahogyan vannak, és a presztízis és hatalom látványos megnyilatkozásai után a lehető leggyorsabban véget is érne. Ebben az esetben persze kudarcba fulladt volna a pápa bátor kezdeményezése. Nemcsak azért, mert ezek az erők és befolyások ellene dolgoztak volna minden mélyebb változásnak, s ami újítást kénytelenek lettek volna elfogadni, azt is többé-kevésbé akadémikus korlátok közé szorították volna, hanem mert közvetve is nyomást tudtak volna gyakorolni a Rómán kívüli püspökökre. Látna a központból áradó ellenállást, a püspökök kísértésbe eshettek volna, hogy ámbátor látják a problémákat, mégis némaságba burkolóznak, nehogy magukra vonják azoknak a magas helyeknek nem-tetszését, ahol pályafutásuk dől el. Végeredményben ezen sem ütközhetünk volna meg. Nem minden püspök szent, de valamennyien emberek. S a lelkiismeretüket is megnyugtathatták volna azzal, hogy pillanatnyi hallgatásuk könnyítheti meg emelkedésüket, amikor azután mégnagyobb hatással képviselhetik helyes eszméiket.

Annál nagyobb lehet megelégedésünk, hogy a zsinat első ülészakájának egész folyamata kivédte mindezeket a nehézségeket. Az a hatalmas többség, amely lépésről-lépésre alakult ki az egyetemes üléseken, a meg nem felelőnek ítélt székemák sorozatos visszavetésével megmutatta, hogy a negatívumok után, amiknek nagy jelentőségéről már többször szóltam, bizalommal várhatjuk tőle a pozitívumokat is.

*

Aggodalmak merültek fel a zsinat irányában azért is, mert az előkészítés munkájába a püspökök csak minimális mértékben vonták be nemcsak a laikusokat, de lelkészdedő papjaikat is. Akik ilyen aggodalmakat hoztak fel, kifejtették, hogy a világi katolikusok konzultálása lett volna a legalkalmasabb út egy bővebb, tárgyilagossabb és előítéletmentesebb kép kialakítására a mai ateizmus okairól, köztük azokról a nehézségekről, amelyeket a mai embernek le kell győznie, hogy hinni tudjon Istenben. Pedig a zsinatnak — úgymond — éppen

az lenne a legnagyobb feladata, hogy megújítsa Krisztus megtestesülésének és feltámadásának egyetemes tudatát és érzését, kimutassa ma is meggyőző módokon, mennyire alapvető feltétele ez a tudat és érzés annak, hogy az ember átélje és vállalja az összes modern humanizmusok lényeges követeléseit.

Lehet, hogy a mai világ lassan és titokban érlelődik az autentikus valóságosságra, lehet, hogy magának Istennek tagadása is, ami áramlat lett a modern időkben, csupán a téli meztelességet jelenti, amely a tavaszi virágzást előzi meg. Innen a szükségé annak, hogy a zsinati atyák a legfigyelmesebben tájékozódjanak a mai ateisták felfogása felől. Mert hogy megkönnyíti-e az egyház az élébemlést a tavaszi virágzásnak, avagy a beleremeredést segíti a télbe, szorosan függ a problémák helyes kezelésétől és a nyelvtől, amelyet használni fog, amikor meg akarja világítani és védeni a keresztény kinyilatkoztatást. Nemcsak a restség és a télenység rossz tanácsadó; gyakran, nagyon gyakran belejászták az értesülések szűkössége és a tudatlanság is abba, hogy az igehirdetésben olyan előregegyezett formulák és szövegek kapnak szerepet, amelyeket meddőségük miatt a pengő cimbalomhoz hasonlíthatunk.

Hogy mennyire sürgős feladat ez, arra vonatkozóan két érdekes epizódot jegyzett fel Robert *Rouquette*, a jeles jezsuita-publicista, akinek zsinati beszámolójáról legutóbb szoltam. Egy kuriai kardinális, amikor meghallotta, hogy *Rouquette* néhány konferenciát tart Rómában diplomaták részére, le-sajnálóan jelentette ki, hogy ő, mármint a bíboros, jól ismeri azt a társaságot. Annak befolyása alatt áll ez a társaság — magyarázta meg szavait —, aki a legnagyobb akadály a hitnek a jelen világban: *Renannak*. „Annyira elképedtem erre — írja *Rouquette* —, hogy a szavam is elakadt, s egyszerűen lemondtam arról, hogy megmagyarázzam a bíborosnak, hogy már az én tanulóéveim legvallástalanabb professzorai is túlhaldottnak tekintették *Renant*.” Egy fiatal vatikáni prelátus pedig, akire nyilván nagy jövő vár, amikor *Teilhard de Chardin* szóba került köztük, megrövidítve kérdezte, miért vetett fel *Teilhard* annyi problémát, ahelyett, hogy

megelégedett volna a katékizmusnak és az egyház szociális elveinek tanításával. „És sok fáradságomba került — írja *Rouquette* —, amíg meggyőztem arról, hogy a problémákat nem *Teilhard* vetette fel, hanem mások, a kortársai álltak elő velük, s ő így nem is kerülhette meg azokat.”

Ha azonban a zsinat előkészítői szinte teljesen mellőzték is a világi katolikusok bevonását, *XXIII. János* pápa hamar felfigyelt erre a csonkaságra s már az első ülészak tartalma alatt ki-nevezte teljesjogú szakértőnek az első világi katolikus *Charles Guitton* párizsi Sorbonne-professzor személyében. Hitelesnek tekinthető hírek szerint a Szentatya azóta már több világi „peritus”-t is adott a zsinatnak, csak még a nevüket nem hozta nyilvánosságra.

*

Az egész további menetet kedvezően meghatározó első ülészak után sokféle és bonyolult problémákra kell még a zsinatnak termékeny választ találnia. Kiemelkedő katolikus gondolkodók, köztük *Mario Gozzini* szerint is azonban a problémák háttérében ott húzódik egy szintetikus, centrális szemlélet, amelynek elfogadásán és hasznosításán a zsinat végső sikere nyugszik. Ezt a szemléletet „*teilhardiánusnak*” szokás nevezni, arról a nagy szellemről, aki századunkban a legélesebben hívta fel rá mindannyiunk figyelmét. Nem arról van itt szó, mintha bárki azt várná a zsinattól, hogy *Teilhard de Chardin* az egyház új doktorává nyilvánítsa. A fennmaradások az ő eszméivel szemben kétségkívül megalapozottak és igazolhatók. Helyénvaló bizonyos óvatosság, ha minden bizonnyal nem is afféle túlzás, hogy még mindig útját állják annak, hogy *Teilhard* műveit olasz nyelvre fordítsák. *Gozzini* írja ezzel kapcsolatban: „Súlyos jelensége ez a Kuria ama törekvésének, hogy értelmi és szellemi kiskorúságban tartsa a félsziget katolikusait, mintegy el-lensúlyaként az elvesztett világi hatalomnak.”

A dolog velejét azonban nem a több vagy kevesebb okkal kifogásolható egyes részletkérdésekben kell látnunk, hanem abban, hogy *Teilhard de Chardin* világosan felismerte a jelenkori ateizmus alapvető forrását abban a szétválásban, amely a századok során

bekövetkezett a kereszténység és az ember teremtő lendülete, az isteni remények és az emberi remények, az egyén üdvözülése és a világegyetem üdvössége között. Nekünk, katolikusoknak, meggyőződésünk, hogy ezek az ellentétek csupán látszólagosak, mert félreértésből erednek. De nem kívánhatjuk meg minden további nélkül azokat, akik nem hisznek a kereszténységben, mint isteni kinyilatkoztatásban, hogy mélyebbre ássanak a látszatonál. Mert egészen természetes, hogy a nem-hívók a kereszténységet kizárólag a keresztények múltbeli és jelenlegi magatartásából ítélik meg. Itt lép előtérbe az elődeink és a magunk felelőssége. Azoknak mulasztásai, akik a keresztényeknek nevezték magukat, az ő késedelmeik, ellentmondásaik és hibáik, amiket kulturális, politikai és szociális téren mutattak, sajnálatosan hosszú időn át táplálták azt a felfogást, mintha áthidalhatatlan szakadék lenne a kinyilatkoztatás és a tudomány, a keresztény világkép és a társadalmi haladás között, mintha az Istenhez való hűség szükségszerűen magával hozná a hűtlenség egy faját az ember és a természet irányába. S annál inkább erősödhetett ez a felfogás, mert számtalan eset adódott arra, hogy a haladás egy jobb, testvéribb és minden földi elnyomástól mentes emberiség felé, amely képes kifejleszteni erőforrásait és mindörökre kiküszöbölhet bizonyos csapásokat, amely tiszteletben tartja az összes népek egyenlőségét és megvalósítja politikai függetlenségüket, ez a haladás olyan ellenállásokba ütközött, amelyek illetéktelenül hivatkoztak a kereszténységre és az egyházra.

Már most talán senki sem szenvedett úgy korunkban a tragikus különválás miatt, amely nagyrészt a kereszténységet deformáló keresztények elégtelenségéből keletkezett, mint Teilhard, aki egész életét a laicizmustól áthatott tudományos körökben töltötte, maga azonban egész életén át hűséges hirdetője maradt Krisztusnak és az egyháznak. És talán senki sem mondta ki élesebben, mint Teilhard, hogy a legfőbb feladat a kereszténység részéről annak igazolása, hogy a természet és az emberi történet fejlődése Krisztusban nem a megtagadást, hanem a betetőzést találja. Pasztorális szempontból nyilván ez a kulcsprobléma, amellyel a zsinatnak is meg kell birkóznia. Ezt ismerték fel és ennek adtak hangot König bécsi és Feltin párizsi bíboros-érsekek.

Hála a progresszív és egyben pasztorális többség kialakulásának az első ülészakon, bizonyosra vehetjük, hogy a zsinat nem fog újabb vizet önteni a szétválás malmára, hanem remélhetően végérvényesen lezárja a félreértést, amely táplálta azt. Hiszen minél világosabb a tény, hogy a haladás alkotásai, amelyek átalakítják az emberi tapasztalás adatait, nem maradnak szellemi következmények nélkül, annál inkább kötelességük a keresztényeknek, hogy kivegyék részüket ebből a haladásból. Sarkalatos követelménye ennek, hogy nyílt és bátor lélekkel köszöntsék mind a tudomány és a kultúra, mind a politikai és szociális struktúrák területén az emberi nem egyszerű teljesítményeit. Meggyőződésünk amúgyis az, hogy a természetes rend is, miként a természetfölötti, végső célját Istenben éri el.